

**СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ Й ПЕРЕПІДГОТОВКИ БІБЛІОТЕЧНИХ КАДРІВ
РЕСПУБЛІКИ У 20-Х - НАПРИКІНЦІ 50-Х РР. ХХ СТ.**

У піднесенні духовної культури нашого суспільства важлива роль належить вітчизняній інтелігенції, зокрема працівникам культосвітньої сфери. Саме в умовах, коли руйнуються застарілі стереотипи і виробляються нові підходи до вирішення назрілих проблем, діяльність об'єктів культури 20-х – кінця 50-х рр. ХХ століття набуває великого значення.

Вивчення невирішених питань і проблем у досліджуваній період, які на той час мали місце у соціально-культурній, зокрема у бібліотечній справі, допоможе уникати помилок у майбутньому.

Довгий час ставлення до культури в нашому суспільстві уявлялось як щось другорядне, а її фінансування здійснювалось за «залишковим принципом». Крім того, стан сфери культури зазнавав впливу ідеології. Часто питання першочергової ваги стосовно функціонування бібліотечної мережі залишалось без належної уваги. Традиційними були елементи формалізму, бюрократизму, пасивності. Недооцінювалась роль бібліотек у суспільстві при загальному визнанні її значення.

Ряд аспектів проблем культурного розвитку 20-х – кінця 50-х рр. збереглися донині, і необхідність їх вирішення сьогодні, з використанням практичного досвіду, нагромаджений нашою державою у цій галузі в тому числі і період, який розглядається, доводить актуальність даної тематики.

Враховуючи багатогранність даної проблеми ми, у статті сконцентрували увагу на системі підготовки й перепідготовки бібліотечних кадрів у 20-і – наприкінці 50-х рр. ХХ століття. У даному питанні важливо критично використати зібраний у досліджуваній період досвід у вирішенні проблем забезпечення кадрами закладів культури, зокрема бібліотек.

Комплекс проблем, пов'язаних з діяльністю бібліотек був об'єктом вивчення І. Дьомкіна¹, Ф. Єщенка², О. Сокальського³, З. Гімалдінової⁴ та ін. Велике значення для осмислення реального стану справ у системі підготовки бібліотечних кадрів мають праці І. Рибак⁵, А. Середи⁶. Але аналіз цієї літератури показує, що далеко не всі аспекти даної проблеми досконало розроблені. Особливо це стосується системи підготовки й перепідготовки бібліотечних працівників у вищих і середніх спеціальних закладах.

В Україні вперше були організовані курси, на яких давались деякі відомості з бібліотекознавства в ряді земств у 1912 р. Ці курси відзначалися короткочасністю й охоплювали надто обмежені кола бібліотекарів⁷. Лише починаючи з 1925 р., бібліотекарів середньої кваліфікації почали готувати політосвітні і педагогічні відділи педагогічних технікумів. У 1929 р. почали створюватися спеціальні бібліотечні технікуми.

Особливо широкого розмаху справа підготовки кваліфікованих бібліотекарів набула у післявоєнні роки. В Україні у 1945 р. вже функціонувало 16 трирічних технікуми політосвіти. У 1947 ці технікуми було перейменовано у технікуми підготовки культурно-освітніх працівників.

Важливим кроком у справі підготовки бібліотечних працівників було рішення про організацію заочного навчання. У 1947 р. при всіх технікумах підготовки культурноосвітніх працівників відкрилися заочні відділи з чотирирічним терміном навчання на базі неповної середньої школи і дворічним – для осіб з середньою освітою. З метою підготовки кваліфікованих бібліотекарів для дитячих і шкільних бібліотек у 1950-1951 навчальному році при Київському, Львівському, Одеському та Харківському технікумах було створено відділи з підготовки бібліотекарів середньої кваліфікації для дитячих та шкільних бібліотек. У зв'язку з гострою потребою в кадрах бібліотечних працівників, у 1951-1958 рр. було відкрито ще 7 технікумів підготовки культосвітніх працівників⁸.

Починаючи з 1956/1957 навчального року, технікуми підготовки культосвітніх працівників повністю перейшли на прийом десятикласників. З навчальних планів були вилучені загальноосвітні предмети, збільшено час на фахові дисципліни, навчальну й виробничу практику.

У зв'язку з тим, що назва «технікум підготовки культурно-освітніх працівників» не відповідала навчальним планам, в яких не було, по суті, жодного технічного предмета, у 1959 році їх було перейменовано в культурно-освітні училища, які поряд з клубними працівниками готували бібліотекарів середньої кваліфікації.

Велику роль у підготовці бібліотекарів з вищою освітою у досліджувані роки відіграв Харківський державний інститут культури. Початок підготовки бібліотекарів у цьому інституті належить до 1925 р., коли РНК УРСР прийняла постанову про відкриття з 1925/1926 навчального року в Харківському інституті народної освіти факультету політичної освіти з міським і сільським

відділами. У 1927 р. замість міського і сільського відділів було організовано шкільно-курсний і бібліотечний відділи⁹.

На початку 30-х рр. на базі факультету політосвіти було створено чотирирічний Харківський інститут політичної освіти (ХПО). Цей інститут, поряд з іншими спеціалістами, готував бібліотечних працівників вищої кваліфікації. У 1930 р. ХПО перейменували в Харківський інститут комуністичної освіти, а в 1931 р. у Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (ВУКО). Але життя вимагало дальшого поліпшення якості і збільшення кількості бібліотекарів з вищою освітою. У зв'язку з цим, відповідно до постанови РНК УРСР від 1 липня 1935 р., Всеукраїнський інститут комуністичної освіти реорганізовано в Харківський державний бібліотечний інститут. У 1936/1937 навчальному році для підготовки наукових кадрів тут було відкрито аспірантуру з методики роботи з читачем, бібліографії та літератури для дітей. Під час тимчасової окупації Харкова німецько-фашистськими загарбниками інститут припинив свою діяльність. З січня 1944 р. він функціонував як бібліотечний факультет Харківського педагогічного інституту ім. Г.С. Сковороди.

У післявоєнний час було знову відновлено Державний бібліотечний інститут в м. Харкові в складі трьох факультетів: бібліотекознавства, бібліографії та дитячих і юнацьких бібліотек. Одночасно було відновлено і заочне відділення.

Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 30 серпня 1954 р. «Про поліпшення підготовки розподілу і використання спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою» у 1955 р. в інституті і на бібліотечних відділеннях училищ біло розширено профіль підготовки бібліотечних працівників з вищою і середньою спеціальною освітою. Змінилась і структура Харківського державного бібліотечного інституту. Замість факультетів бібліотекознавства, бібліографії, дитячих і юнацьких бібліотек було створено один факультет – бібліотечний – з двома відділами: масових і наукових бібліотек та дитячих бібліотек¹⁰.

У культурно-освітніх училищах було ліквідовано відділ дитячих і шкільних бібліотек і разом з тим на бібліотечному відділі збільшено час на вивчення дитячої літератури та роботи дитячих бібліотек. Відповідно було переглянуто й навчальні плани, скорочені в них лекційні години, збільшено час на практичні заняття, частина з яких проводиться безпосередньо в бібліотеках.

На заочному відділі інституту термін навчання було продовжено з 4 до 5 років, оскільки за 4 роки заочники не встигали повністю засвоїти програмний матеріал. Загальнонаукова та спеціальна підготовка їх була, як правило, нижчою від випускників стаціонару.

В Україні, крім мережі вищих і середніх навчальних закладів, що готували кадри бібліотечних працівників у досліджуваний період, існувала й система курсів з різними термінами навчання. Також у досліджуваний період важливою формою підготовки бібліотекарів були курси з різними термінами навчання. Курси створювались головним чином для підготовки бібліотекарів сільських та районних бібліотек, особливо у післявоєнні роки. Як правило, існували при обласних бібліотеках місячні або двомісячні курси.

Для забезпечення кадрами сільських бібліотек західних областей були створені постійнодіючі шестимісячні курси в Тернополі (Тернопільська область) і у Львові. У 1948 р. такі ж курси були організовані в м. Хуст Закарпатської області. У 50-х рр. у зв'язку із збільшенням випусків з училищ, ці курси переключились на підготовку керівників гуртків художньої самодіяльності.

Широко застосовувалось у перші післявоєнні роки так зване бібліотечне учнівство. Воно організовувалось при кращих районних і обласних бібліотеках. Основними методами навчання були самостійне вивчення посібників і практична робота в бібліотеці. Учнівство було у ті роки одним з важливих джерел поповнення кадрами бібліотек, особливо сільських.

Певну роль у справі перепідготовки завідуючих районними й міськими бібліотеками та працівників обласних бібліотек відіграв Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів культури, який було створено у Києві в 1956р.¹¹. В Інституті застосовувались різні форми навчальної роботи – читання лекцій і доповідей, проведення семінарських і практичних занять, екскурсії, навчальна практика тощо. Термін навчання в інституті – один місяць, протягом якого читачам читалися лекції з бібліотекознавства, організації бібліотечних фондів й каталогів та з загальної і галузевих бібліографій.

Отже, незважаючи на розпочаті у ці роки заходи, забезпеченість кадрами бібліотек поліпшувалась вкрай повільно. Хоча кількість спеціалістів була немалою, чисельність їх, однак, не задовольняла потреби України в бібліотекарях. Всебічне вивчення й узагальнення комплексу питань, пов'язаних з підготовкою і перепідготовкою, розподілом кадрів, являє собою, безсумніву науковий і практичний інтерес, а також потребує подальшого вивчення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дьоміна І. Бібліотечна справа на Україні в період розгортання соціалістичної реконструкції народного господарства (1926-1932 рр.). – Ч.2. – Х., 1961; 2. Єщенко Ф. Бібліотечна справа на Україні в роки відновлення народного господарства (1921-1925рр.). – Х., 1961; 3. Сокальський О. Організація бібліотечної справи. – Х., 1970; 4. Гімальдінова З. З історії організації бібліотечного обслуговування сільського населення України (1929-1959рр.) // Бібліотекознавство і бібліографія. – Вип. 13. – Х., 1972. – С. 71-81; 5. Рибак І. Соціально-побутова інфраструктура українського села. – Кам'янець-Подільський, 2000; 6. Серета А. Проблеми соціально-культурного розвитку українського села (60-70-ті рр. ХХ ст.)./ Автореф. дис. канд. істор. наук. – Запоріжжя, 1994; 7. Сокальський О. Вказана праця. – С. 230. 8. Там само. – С. 232; 9. Там само; 10. Там само. – С. 233; 11. Шматлай Т. Поліпшення виховання кадрів// Соціалістична культура. – 1957. – №10. – С. 31-32; 12. Серета А. Вказана праця. – С. 12.

І.В. Мазило, В.В. Стецкевич

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВІ УМОВИ ЖИТТЯ І ПРАЦІ ІНЖЕНЕРНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ВІННИЦЬКОЇ ЗАЛІЗНИЦІ (1944-1950 РР.)

Війна завадила вирішенню нагальних потреб працівників як промисловості загалом, так і залізничної галузі.

У післявоєнні роки ситуація дещо змінилася. У перші роки відбудови гостро постала кадрова проблема через брак кваліфікованих спеціалістів на місцях. Тому Народний Комісар Шляхів Сполучення після звільнення м. Вінниці станом на 1.04.1944р. через ревакуацію командировав на магістраль 389 працівників. Згодом очікували на прибуття ще 110 осіб.¹

Із комплектуванням штату залізниці виникли гострі проблеми житлового, продовольчого, медичного забезпечення, адже поряд з виробничими потужностями було зруйновано більше 94 відсотків будинків.² Із 573 житлових приміщень, що експлуатувалися в довоєнний період, знищеними виявили – 560, площею 91 тис. кв. метрів.³ Отже, слід погодитися з думкою д.і.н. проф. Чернеги П.М. в тому, «...що війна, без сумніву, до неймовірного поглибила житлово-побутову кризу».⁴ Для подолання згубного становища у травні 1944 року ДКО і РНК СРСР прийняли рішення про утворення індустріальної бази масового житлового будівництва у містах і робітничих селах.⁵

Для вирішення житлової проблеми при Управлінні Вінницької залізниці створили спеціальний відділ, завданням якого на 1944 рік було відновлення житлового фонду в розмірі 5 тис. кв. метрів на суму 3 млн. карбованців. Також запланували відбудувати 316 будинків, 15 бараків, 48 приміщень культурно-побутового призначення.⁷ Станом на 15.03. 1944 р. вже здали в експлуатацію 33 житлових будинки, площею 706 кв. метрів. Вартість робіт обійшлася у 80 тисяч карбованців.⁸ Це дало змогу розселити кваліфікованих працівників Управління Вінницької магістралі до 15 травня 1944 року: в будинку залізничника – 46 осіб; стандартних будинках – 80 осіб; індивідуально – 66; гуртожитках – 96 осіб. Разом отримали житло 288 працівників. Не розселеними залишилося 214 інженерно-технічних працівників.⁹ Керівний склад мешкав у будинку залізничника, в минулому «Вчителя», інші працівники на вулицях Ленінградській і Запорізькій.¹⁰ Наприкінці травня ще отримали індивідуальне помешкання 87 спеціалістів Управління.¹¹ Згодом Раднарком виділив 300 тис. карбованців на відновлення індивідуального житла.¹²

Велика кількість кваліфікованих працівників залізниці потребували помешкання після закінчення війни. Станом на 1 січня 1946 р. таких було 6 тисяч, а з врахуванням коефіцієнта сімей – 15 тисяч. Норма житлової площі на одного мешканця становила 8.25м.кв. Її потреба склала 123 тис. метрів кв.¹³ Для вирішення цієї проблеми у 1948р. планували ввести в експлуатацію житловий фонд у 24.8 тис. м.кв.¹⁴ На момент завершення робіт (1950 рік) площа мала становити 75 тис. м.кв.¹⁵ Враховуючи, що на магістралі працювало 23 тис. осіб, звичайно, цього було не досить.¹⁶ Тому, з огляду на складну ситуацію, планували ввести в дію нову, а не реконструювану житлову площу, у 14.25 тис. кв.м., що дало б змогу додатково забезпечити помешканням 700 кваліфікованих працівників. Заборгованість житла на 1950 рік становила 12-15 відсотків від загальної кількості працюючих.¹⁷

Подібним способом Управління вінницької магістралі протягом 1944-1950-х рр. намагалося вийти із глибокої житлово-побутової кризи, спричиненої війною, і у такий спосіб покращити умови життя технічної інтелігенції.